

*др Коста Чавошки,
редовни професор Правног факултета у Београду*

УСУД ЕТНИЧКИХ МАЊИНА

Када будући историчари буду истраживали разлоге због којих се у Југославији у овом часу води прљави етнички рат, вероватно ће закључити да је до њега дошло због тога што ниједан југословенски народ, а пре свих Срби и Хрвати, нису желели да постану етничка мањина. То је, по свој прилици, био и најважнији разлог због којег је и створена Југославија. Њу су 1918. углавном, створили победнички Срби да би постигли своје национално уједињење и готово све своје сународнике окупили у једној држави, под једним државним кровом. Ма колико то данас изгледало парадоксално, тај исти разлог имали су на уму и тадашњи Хрвати.

После распада Аустро-Угарске, под чијом су влашћу, односно влашћу Угарске, живели више од осам векова, били су суочени са следећим тешким избором. Могли су да остану лојални Аустријанцима и Мађарима, па да на Версајској конференцији мира поделе судбину *поражених* народа. У том случају, Србији би, по Лондонском пакту из 1915. године, припале знатне територије насељене Србима као већинским становништвом, на које су и Хрвати полагали право - цела Босна и Херцеговина, Западни Срем, Источна Славонија, Западна Славонија у подручју Пакраца и некадашња Војна крајина (Лика, Банија, Кордун и Северна Далмација), као и Дубровник и друге приморске области бар до ушћа Неретве. Уз то би и Италији припале знатне приморске области насељене Хрватима, на које су они такође полагали право.

Да би сачували територије на које су полагали право и да не би били мањина у проширеној Србији, односно Италији, као победничким силама, Хрвати су решили да "пређу" на страну победника. Једноставно су се одрекли лојалности Мађарима и Аустријанцима, а себе прогласили припадницима оног народа који је у првом светском рату поразио Аустро-Угарску. Устврдили су да су они, Срби и Словенци исти народ са две вере и три имена.

Одмах по успешном осујећивању италијанских територијалних претензија стварањем Југославије, Хрвати су се присетили свог националног идентитета и чињенице да их верске и културно-историјске посебности судбински разликују од сродних Срба. Стога су почели да се прибојавају да ће бити мањина у новоствореној држави са православном српском већином, па су захтевали да се Југославија на овај или онај

начин федерализује, како би Хрвати, ако већ немају своју независну државу, имали у оквирима Југославије бар своју *националну* федералну јединицу у којој би били своји на своме.

Чим су се појавили ови захтеви за федерализовањем заједничке државе и образовањем националних федералних јединица, Никола Пашић, вођа Народне радикалне странке, имајући на уму измешаност хрватског и српског живља, изрекао је следеће далекосежно упозорење: "Делити српски народ на неколико покрајина да би се могло олакшати стварање Хрватске и Словеначке, држим да се чини неправда нашем народу, који је све заложиио да се Срби уједине". Уколико се пође од начела етничке хомогености као најприроднијег мерила за конституисање и међусобно разграничење федералних јединица у једној вишенационалној земљи, његова практична примена на етнички мешовитим подручјима наилази на готово непремостиве тешкоће. Ту се, на жалост, не може применити оно класично начело правичности да свако треба да добије своје, већ испуњење територијалног захтева једног народа обично значи наносење неправде другом народу. Како Срби пречани живе у готово свим областима, изузев Словеније, њихову тежњу да се окупе и уједине у заједничку, унитарно уређену државу, други народи, а пре свега Хрвати, доживљавали су као посезање за туђим територијама. И обрнуто, сваки покушај других народа да у своју федералну јединицу укључе области у којима, као мањина или већина, живи српски народ, Срби су, попут Николе Пашића, доживљавали као велику неправду која им се наноси.

У таквим околностима, ако се већ иде на стварање етнички хомогених федералних јединица, какво-такво правично решење морало би, по неком унапред утврђеном мерилу, рецимо начелу реципроцитета, бити подједнако правично и неправично за оба суседна и међусобно измешана народа. Уколико се, пак, приликом конституисања и разграничења федералних јединица примене различита мерила, онда се, у духу Пашићевог упозорења, једном народу наноси неправда да би се другом или другим народима испунили њихови мање или више легитимни територијални захтеви. То је управо оно што се догодило у периоду од 1943. до 1945. када су утврђиване границе федералних јединица које творе Југославију.

Најочигледнији доказ су границе тзв. авнојевске Србије, које је, без икакве одлуке самог АВНОЈ-а и плебисцита становништва на спорним територијама, утврдило најуже ратно руководство Комунистичке партије Југославије. Србија је узета у границама пре балканских ратова (тзв. прекумановска Србија), уз додатак двају бугарских срезова (Цариградски и Босиљградски), узетих од Бугарске после првог светског рата. То је, дакле, Србија без Војводине, без већег дела Новопазарског санџака и без Косова и Метохије, што само значи да је тадашње руководство КПЈ једним потезом пера поништило све резултате ратова против Турске (1912), Бугарске (1913), и Аустро-Угарске (1914-1918) које је Србија водила од 1912. до 1918. године. Тек августа 1945. Србији су присаједињене Војводина, Косово и Метохија, док је Новопазарски санџак подељен између Србије и Црне Горе. Захваљујући овако повученим

унутрашњим границама, око три милиона Срба нашло се у другим федералним јединицама.

Све до краја шездесетих година то није изазивало неке веће сукобе, јер је Југославија највећма била квазифедерација, како због једностранког монопола власти који је искључивао истински политички плурализам као претпоставку ваљано уређеног федерализма, тако и због релативно широке надлежности федерације која је федералне јединице сводила на другоразредну улогу. У таквој мање-више централизованог федерацији подељеност Срба у четири федералне јединице и две аутономне покрајине није се толико осећала, нити је у већој мери, осим на Косову и Метохији, доводила до мањинског осећања националне неправедности и угрожености.

Оног часа када су поједини југословенски народи, пре свих Словенци и Хрвати, чврсто одлучили да се отцепе и заснују своје независне државе, одмах се поставило пресудно питање: да ли ће се Југославија разломити дуж унутрашњих граница постојећих федералних јединица, или ће се на спорним територијама с етнички измешаним становништвом спровести ваљан плебисцит. Уколико се поступи на први начин, велики део појединих народа добио би статус националне мањине у новоствореним државама. Ако до распада дође на други начин, тиме ће бити ојаћене оне федералне јединице које своје садашње границе сматрају повијесним, тј. неприкосновеним. Гордијев чвор међунационалних односа на тлу досадашње Југославије је неразмрсив на миран начин. Он ће највероватније бити силом пресечен, тако што ће се нанети неправда једној страни, да би се учинила правда другој, и обрнуто.

Све нас то наводи на далекосежно питање због чега скоро ни један од југословенских народа, а пре свих Хрвати и Срби, не прихватају драговољно статус мањине у некој од будућих националних држава на које се досадашња Југославија већ распала. Ако бисмо без икаквог опреза и сумње прихватили оно што нам у овом часу саветују лорд Карингтон и други представници Европске заједнице, која је узела себи право да нам буде беспоговорни арбитар, рекло би се да статус националне мањине нема никаквих мањкавости и да је малтене свеједно да ли један народ живи у једној или више држава, да ли има само статус већинског народа у својој држави или су, пак, његови знатни делови сведени на националне мањине у туђим националним државама.

По овим предлозима, који не иду много даље од уобичајених међународних стандарда, припадницима националних мањина су зајамчена сва она људска и грађанска права која већ ионако припадају свим људима без разлике. Уз то се припадницима националних, етничких, језичких и верских мањина стављају у изглед и особена *национална* права, као што су:

- начело недискриминације;
- право на заштиту против било које активности која може да угрози њихово постојање;
- право на идентитет, културу, вероисповест, употребу језика и писма, како у јавном тако и у приватном животу и право на образовање;
- заштита равноправног учешћа у свим јавним пословима;

- право појединца да одлучи којој националној или етничкој групи жели да припада и да користи сва права која проистичу из тог избора као појединац или удружен с другима.

Сва ова права нису никаква новина и њима већ одавно располажу, а највећма их и користе, нејугословенске националне мањине у досадашњој Југославији. Коришћење тих права није условљено реципрочним правима наших мањина у суседним државама, тако да је, рецимо, положај румунске националне мањине у Банату био много бољи од положаја српске мањине у Румунији. О положају српске, односно словенске и грчке мањине у Албанији и да не говоримо. Чак је положај мађарске мањине у Југославији био дуго времена знатно бољи од положаја готово четири пута бројније мађарске мањине у Румунији. У томе се у нас отишло и корак даље, па је појединим националним мањинама - Арбанасима на Косову и Метохији, а делимично и Мађарима, Русинима, Словацима и Румунима у Војводини - дато и особено *колективно* право, право на територијалну аутономију, које Западна Европа, осим Шпаније и делимично Италије, уопште не познаје.

Лорд Карингтон и други челници Европске заједнице присетили су се овог колективног права на територијалну аутономију, па су почели да га нуде и југословенским народима, нарочито Србима у Хрватској, ако заузврат пристану да се Југославија разломи дуж постојећих, а за Србе нелегитимних граница између федералних јединица, што практично значи трајно прихватање статуса националне мањине у Независној Држави Хрватској. Срби у Хрватској и не само у Хрватској, баш као и сами Хрвати, одлучно одбацују понуђен статус националне мањине. Остаје нам још да разјаснимо због чега то чине.

Постоји једна битна, тако рећи, судбинска разлика између политичких и етничких мањина. Скоро свака политичка мањина може постати, и обично постаје, политичка већина. Довољно је да на ваљан начин шири своје политичке идеје како би у њих поверовали и они бројни појединци који их тренутно не прихватају. У том погледу етничке мањине су лишене сваке наде. Оне јесу и увек ће бити бројне мањине, осим уколико неким чудом, рецимо демографском експлозијом, не постану за релативно кратко време бројна већина. Утолико се овакав неповољан и тако рећи безнадежан положај етничке мањине, који изазива стално осећање неравноправности и осујећености, поистовећује са самом судбином.

Стари Грци су разликовали два појма судбине. Један је представљала *моира*. То је у исти мах била и судбина против које се у начелу могло борити, додуше с врло малим изгледима за победу над њом, и богиња судбине - Суђаја која, као што су то у Римљана чиниле Јупитерове служавке Рагсае, упреда нит и управља човековим животом. Други појам судбине је представљала *ананке*, којој врло добро одговара наша, помало заборављена, реч *усуд*, коју данас сусрећемо једино у народним приповеткама. *Ананке* је јача од обичне судбине; то је нешто што је записано и против чега се, за разлику од *моире*, уопште не може борити.

Национална припадност, па и припадност националној мањини, јесте једна врста усуда, што је јаче од обичне судбине и што се ни на који начин не може променити. Јер, нисмо ми бирали да будемо Хрвати,

Срби или Мађари, већ је она највиша, неизбрисива и неизменљива судбина, *ананке*, тај избор учинила за нас.

И без ових сликовитих поређења и објашњења, обични људи добро осећају ову битну, судбинску разлику између народа и етничке мањине. Зато наши сународници у Хрватској ни по коју цену неће пристати на положај националне мањине у некаквој Независној Држави Хрватској, осим уколико на то силом не буду присиљени. Уосталом, Југославија је створена српском победом и може бити развејана само потпуним српским поразом.

НАЦИЈА И ДРЖАВА

Биће, наравно, оних који ће рећи да није толико важно да ли највећи део једног народа, рецимо српског, живи у једној држави, колико је важно да у држави у којој део или матица једног народа живи буду обезбеђени благостање и слобода. Отуда и крилатице: *Ubi bene, ibi patria* (Отаџбина је тамо где је бољитак) и *Ubi libertas, ibi patria* (Отаџбина је тамо где је слобода). Прву је, међу осталима, заступао и Волтер (*Voltaire*), док је друга добила крила тек у француској револуцији. *Ici commence le pays de la liberté* (Овде почиње земља слободе) - гласио је један натпис на левој обали Рајне. Али се баш у тој земљи слободе разбуктао не само национализам, већ и велика нетрпељивост према оним грађанима Француске који нису говорили књижевни француски језик већ неки од локалних дијалеката. Француски револуционари су пре свега имали на уму јединство и бољитак *нације*, за нека *посебна* права етничких и других мањина уопште нису марили.

Ако ништа друго, управо је историјски развитак Француске показао да држава много више ствара нацију него што нација ствара државу. Половином овог века швајцарски историчар Вернер Кеги (*Werner Kaegi*) изложио је смелу претпоставку да су нације у модерном смислу те речи настале пре свега захваљујући централизујућем дејству средишње политичке власти. Одлучујући чинилац западноевропске историје није националност, већ су то центри политичке власти. Најбољи пример који потврђује ову претпоставку јесте сама француска нација, коју је осам векова стрпљиво, повремено и силовито, обликовала средишња државна власт, поглавито оличена у француском краљу. Слично се може рећи и за Енглеску, уз једну битну разлику. Кохезивни чинилац овде није био краљ већ парламент који је истовремено стварао и енглеску нацију и енглеску државу. Зато су се у њој крајем шеснаестог века истовремено појавили и осећање поноса због државне независности и снажно изражена самосвест о властитом националном јединству, које је можда најбоље изразио Шекспир (*Shakespeare*) у свом *Ричарду II*, када је ускликнуо: "Ово благословено тло, ова земља, ово краљевство, ова Енглеска!".

Нације које нису имале ту срећу да их обликује и ствара властита национална држава увек су имале осећање да су у нечему битном биле прикраћене. Чак их је мучило сазнање да је због тога њихово конституисање мањкаво и недовршено. Нама најближи такав пример су Хрвати. Срби су се те море ослободили захваљујући устанцима и ослободи-

лачким ратовима које су скоро сто двадесет година водили да би створили државу која ће обухватити васцело српство. Сада се та државна творевина руши пред нашим очима да би, по жељи *националних* држава Европске заједнице, Срби у авнојевској Хрватској, а можда и у Босни и Херцеговини, били сведени на националну мањину у *туђој* националној држави. Изгледа да Срби треба да изгубе оно што су имали, да би то добили они који то малтене никада нису имали.